

Srečo Dragoš

Dekomodifikacija dela

Socialna država, največja družboslovna inovacija 20. stoletja, je v zadnjih petdesetih letih tarča številnih kritik. Nekatere so upravičene, druge nikakor. Upravičene kritike problematizirajo predvsem uspešnost socialne države, torej premajhno realizacijo nekaterih ciljev, zaradi katerih je omenjeni koncept sploh nastal, na primer odpravo revščine, prekariata, regulacijo nevidnega dela, skrb za obseg in kakovost javnih storitev. Neupravičene kritike pa se nanašajo predvsem na učinkovitost socialne države, problematizirajo njeno legitimnost in ji očitajo celo moralno negativne vplive na državljane, na primer na brezdelne prejemnike pomoči. Ker se razdalja med eno in drugo vrsto kritik nikakor ne zmanjšuje, je videti, da je doseg racionalnih argumentov in empiričnih podatkov precej omejen, zato se vse bolj poudarjajo možne alternative socialni državi. V prispevku je predstavljenih deset alternativnih konceptov, še prej pa je obravnavan eden od osnovnih problemov, o katerem se najmanj govori, čeprav bi moral biti eden od kriterijev presoje obravnavanih alternativ, ta problem je (ne)smiselnost dela.

Ključne besede: socialna država, delo, prekariat, komodifikacija, usrane službe, univerzalni temeljni dohodek.

Dr. Srečo Dragoš je docent na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani. Kontakt: sreco.dragos@fsd.uni-lj.si.

Decommodification of work

The welfare state, the greatest social science innovation of the 20th century, has been the target of much criticism over the last 50 years. Some of them are justified, others not at all. The legitimate criticisms have been mainly concerned with the performance of the welfare state, i.e. the lack of realisation of some of the objectives for which it was conceived in the first place, such as eradication of poverty, precariat, regulation of invisible labour, scope and quality of public services. Unjustified criticisms focus on the effectiveness of the welfare state, questioning its legitimacy and even accusing it of having morally negative effects on citizens, such as on the stateless recipients of welfare. Since the distance between one type of criticism and the other is by no means diminishing, it seems that the range of rational arguments and empirical data is rather limited, and that is why more and more emphasis is being placed on possible alternatives to the welfare state. This paper presents ten alternative concepts, but before that, it deals with one of the basic problems that is least discussed, although it should serve as one of the criteria for assessing the alternatives discussed, namely the (un)meaningfulness of work.

Keywords: welfare state, work, precariat, commodification, bullshit jobs, universal basic income.

Srečo Dragoš, PhD, is an assistant professor at the Faculty of Social Work, University of Ljubljana. Contact: sreco.dragos@fsd.uni-lj.si.

Uvod

Dekomodifikacija¹ človekovega dela pomeni zmanjšanje ali odpravo odvisnosti temeljnih človeških potreb od tržnih mehanizmov. Glavni argumenti za dekomodifikacijo dela so:

- dostopnost: dekomodifikacija povečuje enak dostop do osnovnih potreb za vse prebivalce, ne glede na njihov status ali ekonomsko moč. Sistem tržne distribucije, če ni reguliran, povečuje družbene neenakosti, revščino

1 Dekomodifikacija dela (iz. lat. *commodatum*) pomeni razblagovljenje, tudi raztrženje, oziroma izvzetje človeškega dela iz procesov, kjer se delovno silo obravnava kot blago, torej da se jo kupuje ali prodaja na trgu dela. Ker sta slovenska izraza razblagovljenje in raztrženje nekoliko preozka – saj delo lahko dekomodificiramo tudi tako, da ga ne izvamemo povsem iz tržnih procesov (npr. s pravno ali drugo regulacijo) – uporabljam v tem besedilu tujsko.

0009-0002-2590-5511

- in zmanjšuje kakovost življenja celotne družbe, ne le spodnjih slojev, tudi zgornjih, čeprav prvih bolj kot drugih (Wilkinson in Pickett, 2012);
- varnost: z dekomodifikacijo dela se osnovne človeške dobrine, kot so preživetje, zdravstvena oskrba, izobraževanje, stanovanje, zaščitijo pred tržnimi silami na način temeljnih (iztožljivih) pravic, ne glede na ekonomski položaj posameznika;
 - kohezija in stabilnost: dekomodifikacija dela zmanjšuje neenakosti in povečuje vključenost vseh državljanov v odločanje o skupnih potrebah, to pa zmanjšuje socialne napetosti, izključevanje in konflikte, kar družbo stabilizira v večji meri kot pa ekonomska rast. Z dekomodifikacijo ključnih produkcijskih sektorjev (zdravstveni, stanovanjski, izobraževalni, socialnovarstveni) bodo ti sektorji osvobojeni nihanj na trgu in stabilnejši ter bolj trajnostni, to pa koristi celotni družbi;
 - kakovost življenja: ko so osnovne potrebe zadovoljene in neodvisne od tržnih tveganj, imajo posamezniki več možnosti za osebno in poklicno rast, izobraževanje, inovacije ter sodelovanje v družbenem življenju. S tem se spodbuja napredek družbe kot celote.

Argumenti proti dekomodifikaciji dela (torej za večjo liberalizacijo) pa opozarjajo, da takšne intervencije države zmanjšujejo blaginjo, svobodo tržnih mehanizmov, izkrivljajo »naravne« cene blaga in storitev, hkrati pa povečujejo administrativne stroške, birokracijo, nadzor nad državljani, neučinkovito porabo javnih sredstev kot tudi moralno neodgovornost posameznikov in sistemsko korupcijo.

Kje je rešitev? Če mislimo, da je nekje vmes, nismo naredili ničesar. Kajti to vmesno rešitev – med komodifikacijo dela in proti njej – prakticiramo že zadnjih sedemdeset let v obliki socialne države, a se zdi, da nam ta kompromisni koncept razpada. Da bi naredili korak naprej, je treba najprej problematizirati smiselnost dela in njegov izvor. Zato v prvem razdelku članka predstavim tipologijo nedostojnih del v kapitalističnih gospodarstvih. Da so rešitve tega problema lahko različne, čeprav niso poljubne, prikažem v drugem razdelku, kjer predstavim deset alternativ v zvezi s komodifikacijo dela.

(Ne)smiselnost dela

Z odnosom do dela, ki je bistvena sestavina človeške zgodovine, imamo ljudje stalne težave. Delo, zreducirano na fizično dejavnost, je že v antiki veljalo za nekaj manjvrednega, zato je bilo delegirano sužnjem. Razlike med sužnjelastništvom, fevdalizmom in kapitalizmom niso toliko v stopnji prisilnega dela in odtujitvi (ta variira znotraj vseh sistemov), pač pa v lastništvu posameznih produkcijskih faktorjev, človekovega telesa, zemlje, delovne sile.

Prva večja stigmatizacija dela se je zgodila šele s krščanstvom. V njem delo ni bilo zgolj nekaj manjvrednega, pač pa je pridobilo dodaten status božje kazni za izvirni greh. Po starozavezni Genezi je namreč zaradi Adamovega greha Bog obsodil človeka na mukotržno delo in na vegetarijanstvo, ko mu

je ukazal: »Naj bo zaradi tebe prekleta zemlja; s trudom boš jedel od nje vse dni svojega življenja. Trnje in osat ti bo rodila in jedel boš poljsko rastlinje« (Biblija.net, b.d.: 1 Mz 3:17-18).

Ta krščanski pogled se je spremenil šele s protestantsko reformacijo v zahodnoevropskih deželah v 17. stoletju. Šele takrat se je delo prvič versko rehabilitiralo tako, da se je iz onostranske kazni za izvorni greh preobrazilo v osrednjo – tostransko – kategorijo življenjskega smisla, in sicer po obratni logiki od prejšnje, ne več zaradi božje nevprašljivosti, pač pa zaradi človekove vprašljivosti in negotovosti.

Kajti odslej je veljalo, da so delovni rezultati edini možni pokazatelj odgovora na vprašanje, ki je po kalvinistični doktrini (predestinacije) zapečateni že ob rojstvu in deluje kot usoda, ta pa je bivalentna in je ni mogoče spoznati neposredno. To je pomenilo, da po eni strani posameznik ne more z ničemer na tem svetu – niti z ekonomskimi niti z dobrodelnimi dejavnostmi – vplivati na božjo voljo, ker je njegova transcendenca zapečateni že ob rojstvu, saj je že takrat dokončno določeno, ali bo posameznik deležen nespremenljive božje milosti oz. odrešitve ali pa je ni deležen in je obsojen na pogubo.

Problem je, kako naj človek to prepozna. Če posameznik sodi med božje izbrance, se bo to pokazalo v njegovih poklicnih dosežkih, in nasprotno, če človek v poklicni sferi ni uspešen, ne bo izpostavljen negotovosti le v tem življenju, pač pa bo ostal tudi brez edinega možnega indica, kaj se bo zgodilo z njim po smrti. Delo in njegovi uspehi so torej edini pokazatelj (ne pa vzrok!), ali posameznik sodi med izbrance ali pač ne.

Ta afirmativna etika dela je sprožila revolucijo ne zgolj v krščanstvu, pač pa tudi v ekonomiji, saj je, kot dokazuje Max Weber (1988), v zgodaj industrializiranih okoljih dodatno pospešila kapitalistični razvoj tako, da je doživljanje dela dvojno sekularizirala. Po eni strani je delovnim mukam in neznosnim delovnim razmeram odvzela božji status (kazni za greh), po drugi strani pa je trpljenje v tem procesu normalizirala z degradiranjem dela v testni indikator človekove volje, da spozna, kaj mu je usojeno od zgoraj.

Paradoks takšne etike, ki je pospešil industrializacijo, je v spremembi razumevanja dela v depersonalizirano smer. Delo je postalo zgolj (neosebna) sestavina produkcijskega procesa, ki prek blaga rodi kapital, ta osrednji smoter pa zagospodari nad delom, ki zato izgubi etično dimenzijo.

Štiristo let po protestantski in dvesto let po industrijski revoluciji se revizija statusa dela zgodi tudi v katolicizmu, in sicer z encikliko O človeškem delu, *Laborem exercens*. V njej je obsojena degradacija delavca na proizvajalno sredstvo, hkrati pa se delu znova pripiše duhovno vrednost, tokrat na način pravic (Pavel II., 1981).

Korenito rehabilitacijo doživi delo šele z marksizmom. Pri tem je treba opozoriti na predsodek, ki se je začel že v socializmu in vztraja še danes, namreč, da je bistvo Marxove kritike kapitalizma v izkoriščanju (ker se delavcu odtuja rezultate njegovega dela). To ni res. Izkoriščanje je šele drugotna, izvedena težava, ki je posledica nečesa hujšega. Po Marxu je izvorni problem odtujitve dela tam, kjer se zgodi najprej, torej znotraj samega delovnega

procesa, v katerem produkt dela šele nastaja: »odtujitev se ne kaže le v rezultatu, temveč v *aktu produkcije*, znotraj *proizvajajoče dejavnosti same*«, pri tem pa je produkt oz. izdelek »samo povzetek dejavnosti, proizvodnje« (Marx, 1979a, str. 305; podč. K. Marx).² Posledica je izguba smisla dela, ki jo Marx tematizira kot odtujitev na petih pomembnih področjih: ekonomskem, političnem, religijskem, socialnem in individualnem (Marx, 1979a, 1979b; Dragoš, 2021a).

Ta poudarek je v novejšem času najbolj aktualiziral antropolog David Graeber (2019), a s pomembno razliko. Tudi on, tako kot Marx, obravnava nesmiselnost dela *znotraj* delovnega procesa, torej z osredotočenjem na zaposlitve in delovna mesta oz. opravila, pri tem pa se Graeber izogne redukcionizmu. Marx je namreč vseh pet oblik odtujitve izvajal iz prve, ekonomske, Graeber pa ni prepričan, da je to prav. Kajti če bi bilo to res, kapital ne bi toleriral, plačeval, množil in celo spodbujal nesmiselnih delovnih mest, ki ne koristijo nikomur, niti njihovim izvajalcem. Hkrati pa – če bi veljala marksistična teza – ne bi bili prizadeti tudi bogatejši sloji, pač pa predvsem revnejši, saj so najbolj na udaru (tako v pomenu nemogočih delovnih razmer kot v pomenu plačila za opravljeno delo).

Graeber je nesmiselne zaposlitve označil kot *bullshit jobs*, torej dobesedno kot *usrane* službe.³ Njegova istoimenska knjiga se bere tudi kot antologija takšnih služb in zgodb delavcev, ki ne vidijo več smisla; med njimi so borzni posredniki, ki celotno kariero po računalnikih premeščajo fiktiven denar, korporativni pravniki, oglaševalci, »poklicni« sprehajalci psov itd. Po tržni logiki bi morale biti usrane službe obratno-sorazmerne z razvojem kapitalizma, dejansko pa so premosorazmerne, opozarja Graeber. Zakaj tu konkurenca ne deluje, za kakšen problem gre in kje je rešitev?

Najprej pogledjmo Graeberjevo (2019, str. 9–10) definicijo usranih služb:

Usrana služba je oblika plačane zaposlitve, ki je tako popolnoma nesmiselna, nepotrebna ali škodljiva, da celo zaposleni ne more upravičiti njenega obstoja, in to kljub dejstvu, da se je zaradi zaposlitvenih pogojev dolžan pretvarjati, da to ne drži.

Graeber opozarja na obseg pojava: čeprav deleža usranih zaposlitev ne moremo natančno izmeriti, to ne pomeni, da ne obstaja.⁴ Avtor navaja podatek,

2 Od tod dva pomembna poudarka v zvezi s participacijo delavcev: prvič, zaradi omenjenega razloga je lahko delo odtujeno tudi v nekapitalističnih ekonomijah; drugič, humaniziranja produkcijskih razmerij ne smemo omejiti samo na participacijo delavcev pri dobičku, saj s tem ignoriramo druga dva pogoja ekonomske demokracije, to je sodelovanje delavcev pri upravljanju podjetij in pa nujnost t. i. notranjega lastništva zaposlenih, bodisi na način delavskega delničarstva ali pa delavskega združništva – vse to je izvedljivo že znotraj kapitalističnega sistema in znotraj tržnih zakonitosti ter instituta zasebne lastnine.

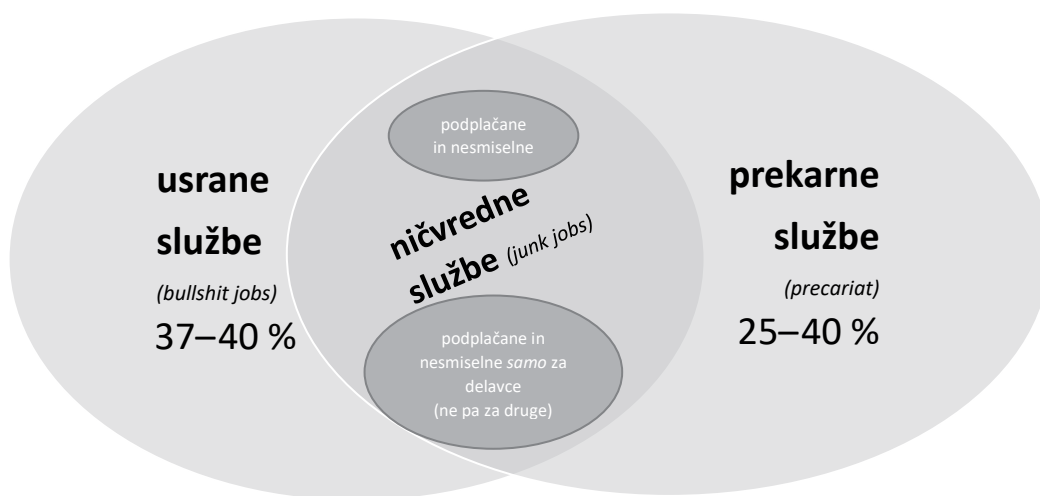
3 Ne nasedajmo tradicionalni občutljivosti za vulgarnost, saj je naveden izraz (v Graeberjevi monografiji z istoimenskim naslovom) konceptualno utemeljen. Graeberjevih usranih služb ne smemo zamešati s prekarnimi zaposlitvami – čeprav sta termina podobna, nista sopomenki. Razlika med obema (brez nje ni mogoče razumeti obravnavanega pojava) prikažem v shemi 1.

4 Tudi zvezd in galaksij še nismo prešteli, a to ne pomeni, da vesolja ni veliko.

da je takšnih delovnih mest v razvitih ekonomijah od 37 do 40 odstotkov, torej, kot trdi: »Približno polovica gospodarstva je iz usranih zaposlitev ali pa take službe podpira« (Graeber, 2019, str. 285). Pri prekarnih zaposlitvah je ocena nekoliko lažja, saj jih evidentirajo tudi mednarodne statistike. Delež prekarcev (med vsemi zaposlenimi) se v kapitalističnih ekonomijah giblje nekje med 25 do 40 odstotki. Nižjo oceno v tem razponu navaja Guy Standing (2018, str. 54), avtor, ki se je prvi poglobljeno ukvarjal s prekariatom, višja ocena pa temelji na povprečju statistik v zvezi z negativnimi obremenitvami pri delu po posameznih državah (OECD, 2023a).

Mimogrede: ne tolažimo se s tem, da je v Sloveniji drugače. Glede prekarnosti naša država res nima nadpovprečnih odstotkov, je pa glede na trend ena od najbolj kritičnih v Evropi. Med letoma 2007 in 2018 smo v Sloveniji povečali delež neprostopoljnih delnih zaposlitev kar za 50 odstotkov! To je drugo največje povečanje (prva je Grčija), medtem ko so se v Evropi v istem času povprečno povečale prekarne zaposlitve »le« za 30 odstotkov. Enako je z začasnimi zaposlitvami med mladimi, tudi tu smo po velikosti tega deleža drugi v EU (leta 2018), takoj za Portugalsko (OECD, 2023b). Ker smo v tem obdobju (2007–2018) doživeli zadnjo največjo ekonomsko krizo, takoj za njo pa tudi vrh izjemne gospodarske konjunktore, se ne moremo izgovarjati na »objektivne« okoliščine poslovanja. Takšno povečanje prekariata je zasluga državne politike.

Shema 1: Tipologija nedostojnih delovnih mest v kapitalističnih gospodarstvih.

V shemi 1 opozarjam na kombinacije nedostojnih delovnih mest v kapitalističnih gospodarstvih. Medtem ko se kategorija (Graeberjevih) usranih služb navezuje na nesmiselnost⁵ dela, prekarna kategorija pa na podplačanost

5 Kot opozarjajo klinični psihologi, to velja celo za patološka stanja, npr. pri diagnozi v zvezi z »izgorelostjo« pri delu. Problem ni v delovni preobremenjenosti, pač pa v njegovi nesmiselnosti – izgorelost je stanje, ko »dejansko ne vidimo smisla v tistem, kar delamo« (Kovič, 2023).

in negotovost,⁶ je še bolj problematičen njun presek, ki ga označujem kot ničvredne službe (*junk jobs*). Ta vsebuje nesmiselna opravila dveh vrst. Ena so takšna, ki so nesmiselna za vse vpletene in za celotno družbo ter hkrati podplačana, včasih celo neplačana. Druga podvrsta tega ničvrednega preseka pa je delo, ki je postalo nesmiselno samo delavcem kot izvajalcem takšnih opravil – čeprav so sicer družbeno koristna – in sicer zaradi mezdne depri- vacije. Prav ta (pod)kategorija del ostaja neverjetno marginalizirna, čeprav smo vsi vse bolj odvisni od nje.

Kdor kljub plačilu za težaško delo ostaja v revščini ali pa oscilira okrog njenega praga, mu slej ko prej zbledi tudi smisel opravil, ki jih opravlja (npr. podplačane medicinske sestre, podplačani izvajalci socialnih storitev, čis- tilke). Podplačanost, ki jo tržne zakonitosti v kapitalizmu spodbujajo, ne pa preprečujejo, uničuje ne le fizična telesa, pač pa tudi nesporno koristna opra- vila, ustanove in poklice.⁷ Kaj koristi sužnju na bombažnem polju, če ve, da iz njegovega pridelka delajo srajce?

In v tem je poanta prejšnje sheme: za razliko od (levega kroga) usranih zaposlitev, ki bi jih lahko ukinili brez škode za kogarkoli, pri ničvrednem delu (na preseku) velja nasprotno – treba ga je sanirati, finančno stimulirati, da preprečimo erozijo smisla družbeno koristnih opravil. Je to sploh možno znotraj kapitalističnega sistema, in če je, kako? Pri tem ne pozabimo, da so omenjene vrste nedostojnih delovnih mest iz sheme 1 le vrh ledene gore. Problem imamo celo z regulacijo legalnega dela, znotraj katerega meritokrat- ska distribucija nagrad ni tržno rešljiva.⁸

Še bolj pa je problematično nevidno delo, npr. gospodinjska dela, dru- žinska oskrba nemočnih ipd.,⁹ ki je izključena iz vseh formalnih regulacij. Čeprav je po merilu vloženega dela, po številu storitev, njihovih izvajalcev (predvsem izvajalk) nevidno delo najobsežnejši sektor ekonomije (Sadasi- vam, 2021; SED, 2021; Rodric, 2002), je hkrati najmanj viden, najpogosteje ignoriran in najbolj na udaru.

Nevidno delo je ogroženo zaradi dveh neoliberalnih prepričanj: da ga je treba izključiti iz vsake, tudi posredne regulacije, ker naj bi s tem samo obre- menili davke in zato škodili formalni ekonomiji, in drugič, da je najbolje, če nevidno delo prepustimo zgolj tržnim zakonitostim ponudbe in povpraševa- nja. Nasprotno je res.¹⁰ Trg je (brez regulacije) izjemno škodljiv, ker ne rešuje,

6 Čeprav se prekariat razrašča tako hitro, da mu definicije težko sledijo, je najbolj celovito opre- delitev prekariata podal Standing (2018, str. 34). Naševa sedem področij prikrajšanosti oz. negotovosti: v zvezi z varnostjo trga dela, zaposlitveno varnostjo, varnostjo službe, varnostjo pri delu, varnostjo reprodukcije spretnosti, dohodkovno varnostjo in varnostjo zastopništva.

7 Trenutno so med poklici v Sloveniji najbolj na udaru novinarstvo ter zdravstvena in socialna nega.

8 Edini poskus reševanja te težave v razvitih ekonomijah je t. i. tripartitni sistem (netržnih) poga- janj med sindikati, delodajalci in državo.

9 Natančnejšo kategorizacijo nevidnega dela podaja Komlosy (2021, str. 80ss).

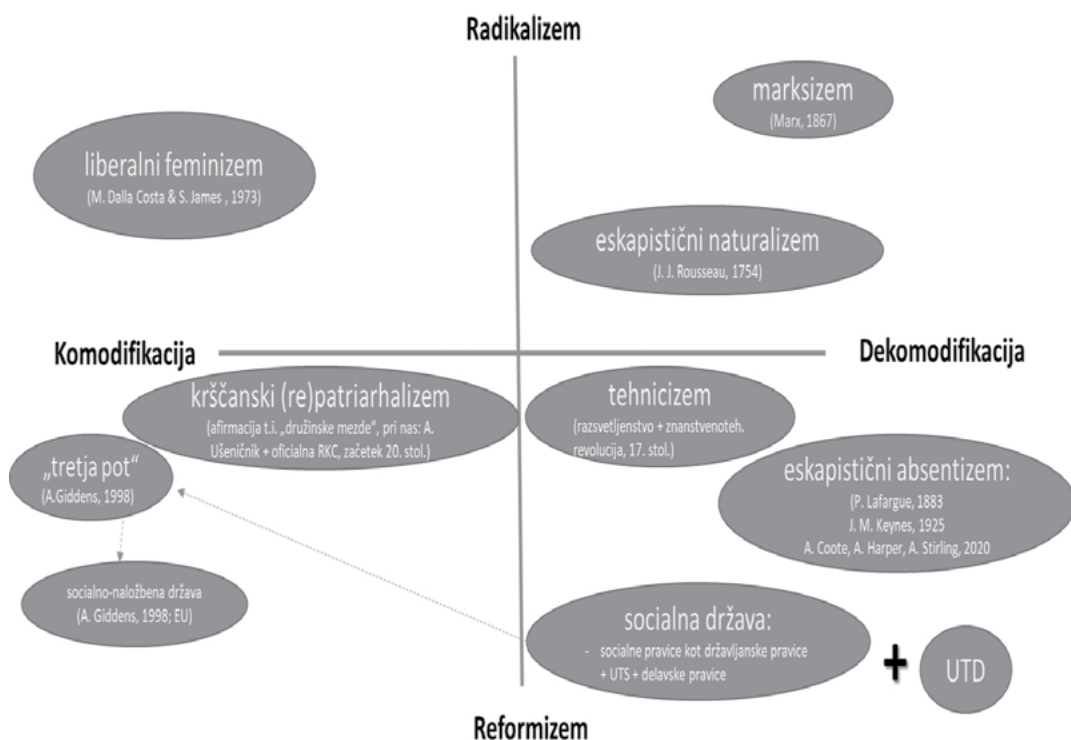
10 Zadnje mednarodne statistike dokazujejo, »da so socialni delavci zaslužili plače, ki so bile za 21 odstotkov nižje od povprečne nacionalne urne postavke. Prevladuje delo s krajšim delov- nim časom, pogosto zaradi pomanjkanja delovnih mest s polnim delovnim časom. Ženske

pač pa zaostruje vse glavne probleme razvitih družb,¹¹ tudi najnovejše, s katerimi se spopadamo v Sloveniji.¹²

Alternative komodifikaciji dela

Alternative, kako delo zavarovati pred škodljivimi učinki trga, so različne, a niso poljubne. Deset najpomembnejših navajam v shemi 2. Ker se predlogi med sabo razlikujejo predvsem v dveh splošnih merilih, sem jih razvrstil na dve osi, glede na stopnjo de/komodifikacije dela (abscisa) in intenzivnost sprememb, ki jih predlogi obravnavajo, torej ali so bolj reformistični ali radikalnejši (ordinata).

Shema 2: Alternative komodifikaciji dela.

predstavljajo več kot 80 odstotkov delovne sile v oskrbi, kar kaže, kako se neenakosti med spoloma izražajo v sektorju» (Goudriaan in Renouvel, 2023).

11 Seznam teh problemov navajam v Dragoš (2021b). Najnovejši dokaz, da je to res – saj trgi s »samodejnim« mehanizmom ponudbe in povpraševanja ne morejo rešiti niti temeljne produkcijske težave, pomanjkanja delovne sile in kakovostnih delovnih mest – vidimo v vseh evropskih državah in ne le znotraj ožjih panožnih segmentov (Fernandes, 2023).

12 Zlasti: zdravstvena in stanovanjska oskrba (Wixforth in Haddouti, 2023; Dubois, 2023), problemi z inflacijo (Weiss, 2023; Weber, 2023; Wixforth in Haddouti, 2023; Nilsson, 2023; Lipnik, 2023), vodenje gospodarstva (Kovač, 2023), izgubljanje delovnih mest zaradi tehnološkega napredka (Beblový, Maselli in Veselková, 2014) in revščina (Narayan, 2000; Ferrandis in Ruiz, 2023; Mason, 2023).

Začnimo zgoraj desno, pri marksistični alternativni, saj se je koristno spomniti, da ta alternativa ni prva, a je najradikalnejša in hkrati zahteva najkorenitejši umik človeškega dela iz trga. Če je izvorni problem gospodarstva, človeštva in celotne družbe trženje oz. poblagovljenje dela (komodifikacija),¹³ bi tudi rešitev morala biti radikalna. A predlog ima, odkar se je pojavil pa vse do danes, tri glavne težave. Prvič, ni jasno, kako naj bi ekonomija sploh delovala, če bi ukinili tržne zakonitosti; drugič, vsi poskusi prakticiranja sistema, kakršnega je napovedal Marx, so klavrno propadli in povzročili veliko žrtev in trpljenja; tretjič, tudi če bi bila komunistična utopija izvedljiva, ostaja nerešeno vprašanje, kaj naj storimo do takrat.

Naslednja alternativa, ki ohranja enake cilje, a zavrača radikalizem, je eskapistični absentizem. Gre za idejo, da je dekomodifikacija izvedljiva že brez revolucionarnega prevzema oblasti, in sicer preprosto tako, da bi manj delali. Prvi je to idejo zagovarjal Paul Lafargue, Marxov sodobnik (tudi njegov zet), ko je zahteval umik dela iz trga, in sicer s spremembo navad: »Človek se mora navaditi delati le tri ure na dan« (Lafargue, 1883, poglavje II). Pri tem bi namesto revolucionarnega aparata za rušenje oblasti zadostovala že zgolj sprememba vrednot pri delavcih; namesto storilnosti, ki jo kapital izkorišča, je treba kot prioriteto določiti brezdelje (»O, Lenoba, usmili se našega dolgega trpljenja! O, lenoba, mati umetnosti in plemenitih vrlin, bodi balzam za človeško stisko!«, Lafargue, 1883, poglavje IV).

Ta beg od dela dobi pospešek v 20. in 21. stoletju, a tokrat brez moraliziranja in naivnosti, pač pa s sklicevanjem na razvoj produkcijskih sil, torej tehnologije in kakovosti delovne sile, ki omogoča obratno-sorazmeren odnos med družbenim bogastvom in količino živega dela. Zato je John M. Keynes (1930) že pred drugo svetovno vojno napovedal možnost skrajšave tedenskega delavnika zgolj na 15 ur, ne da bi se znižala plača, kar je zahteval že Lafargue.¹⁴

Pomanjkljivost teh predlogov ni v realizaciji, pač pa v učinkih, saj vse drugo, razen zmanjšane količine dela, ostane enako. V tem pogledu je bil radikalnejši starejši eskapistični naturalizem, ki je verske nauke o vlogi dela postavil na glavo. Jean-Jacques Rousseau, razsvetljenski filozof, je z apelom »Nazaj k naravi!« zahteval celovito vrnitev človeka in družbe v izvorno, neodtujeno »naravno« stanje, ki ga je naknadno pokvarila civilizacija, zlasti z izumom zasebne lastnine. Zadnji močan odmev teh idej se je zgodil z eksplozijo mladinske kontrakture v šestdesetih letih 20. stoletja, ki ni brez zveze z najnovejšimi iskanji »naravnih« življenjskih slogov v sodobnih ekoloških gibanjih.

Takšne eskapistične ideje se lahko zdijo naivne, gotovo pa niso nevarne, v nasprotju s tehnicizmom, ki je od vseh naštetih pogledov najvplivnejši (zlasti v

13 »Predmet, ki ga delo producira, njegov produkt, mu stopi nasproti kot neko tuje bitje, kot neka od producenta neodvisna moč. [...] Povnanjenje delavca v njegovem produktu pomeni ne le, da postane njegovo delo neki predmet, neka vnana eksistenca, temveč da biva izven njega, neodvisno, njemu tuje, in da postane nasproti njemu samostojna sila, da mu stopi življenje, ki ga je posodil predmetu, sovražno in tuje nasproti« (Marx, 1979b, str. 302-304).

14 V zadnjem času tudi: Coote, Harper in Stirling, 2021; pri nas Korošec, 2011; Huš, 2014; Klarič, 2017. Najnovejši predlog tedenskega delavnika, ki bi trajal štiri dni, pa je oblikoval evropski komisar za zaposlovanje in socialne pravice Nicolas Schmit (*Le Monde*, 2023).

krizah). Čeprav je nasprotni pol rousseaujevskega naturalizma, se tudi ta smer navdihuje pri razsvetljenstvu (racionalnost) in znanstvenotehnoloških revolucijah. Tehnicizem je neurejen in večkrat nekonsistenten skupek različnih idej, a z osnovno poanto, ki v spregi z močjo deluje kot ideologija. Ta poanta se glasi – vse glavne družbene probleme, od socialnih do ekoloških, bo slej ko prej rešil že sam razvoj tehnike in naravoslovnih znanosti.¹⁵ Predpostavlja se, da bo dekomodifikacija dela dosežena s sicer postopnim, toda vse hitrejšim nadomeščanjem živega dela s preteklim (stroji, roboti, umetna inteligenca itd.). Delo naj bi se torej osvobodilo že znotraj kapitalizma in to brez posegov države in njenih stroškov; neoliberalizem je osrednja ideologija te utopije.

Intelektualno zanimivejša je alternativa, ki jo predstavlja liberalni¹⁶ feminizem. Gre za zahteve, da bi žensko enakopravnost v zvezi z delom dosegli z uvedbo statusa, ki ga uživa moški spol že od nekdaj, torej z vključitvijo nevidnega dela med plačane zaposlitve. S tem bi se odpravili glavni štirje tradicionalni dejavniki podrejanja žensk:

- dejstvo, da je še bolj od formalnega trga delovne sile izkoriščano tisto delo, ki je nujno, a sploh ni plačano, to je nevidno delo,
- da se daleč največji del nevidnega dela izvaja znotraj družine in sorodstvenih mrež,
- da skoraj vse nevidno delo deluje na ženski pogon, saj je tradicionalno in samoumevno delegirano ženskemu spolu,
- da so vse velike javne institucije, npr. državni aparat, politične stranke in gibanja, v moških rokah, zato se celo znotraj progresivnega dela meščanskih in delavskih organizacij problematika nevidnega dela ne rešuje.

Odlični predstavnici tega pristopa sta Mariarosa Dalla Costa in Selma James, ki zahtevata uvedbo plač za hišno delo, da ženske ne bodo več v lastnem domu »sužnje mezdnih sužnjev«. Ker so njihovi možje na formalnem mezdnem trgu v vlogi sužnjev, one pa jih doma servisirajo zastonj, sta iz tega izpeljali povsem logičen sklep, da »produktivnost mezdnega suženjstva temelji na neplačanem suženjstvu« (Dalla Costa in James, 1973, str. 17). Kljub pronicljivosti tega predloga se zatika pri izvedljivosti, saj ta varianta feminizma ne podaja odgovorov na nekatere ključne težave, ki se pojavijo, ko skušamo omenjene probleme rešiti s potiskanjem nevidnega dela v smeri formalne komodifikacije.¹⁷

15 Dober pregled nevarnosti tega pristopa podaja Rizman (2023).

16 Tu je oznaka *liberalni* uporabljena zgolj za razlikovanje od socialdemokratske, marksistične, konservativno-meščanske in radikalne struje feminizma. Sicer je res, da bolj ko gremo v podrobnosti, bolj je omenjen kriterij za razvrščanje feminističnih struj nezanesljiv, je pa kljub temu pri splošnih opisih pogosto uporabljen, npr. v: Komlosy, 2021, str. 47; Haralambos in Holborn, 2005, str. 267ss; Turner, 2006, str. 199–201; Outhwaite in Bottomore, 1998, str. 226–228; Ritzer, 1992, str. 462–481; delno tudi Pogačnik, str. 2006, str. 1127–1128).

17 Na primer: ali gospodinjska opravila profesionalizirati s poklicno kvalifikacijo, ki zahteva dolgotrajne postopke, raznovrstno izobraževanje, sistem napredovanja ipd.; ali podpreti odpiranje novih, nekvalificiranih delovnih mest z nekvalificirano delovno silo; ali oblikovati specializirane ali integrirane storitve na tem področju; kako pritegniti moške in defeminizirati področje; kako regulirati ponudbo in povpraševanje; kako konkurirati ponudbi na črnem trgu itd. (več o tem v Hrženjak, 2007).

Najmanj posrečene alternative – ki so, žal, najaktualnejše – so navedene v levem spodnjem kvadrantu sheme 2. Čeprav prihajajo tako z desne kot z leve strani političnega spektra, jim je skupna smer, da si osvobajanje dela obetajo z njegovim potiskanjem v večjo, ne pa v manjšo komodifikacijo. Ena od najstarejših je krščanski (re)patriarhalizem, katerega najglasnejši pobudnik je v Sloveniji katoliška cerkev. Najvidnejši predstavnik tega pristopa je bil teolog Aleš Ušeničnik, ki je v prvi polovici 20. stoletja o tej temi vodil dvajset let trajajočo polemiko s katoliškim sociologom Andrejem Gosarjem.¹⁸ Po mnenju Ušeničnika (1910) naj bi pravičnost v delovnih razmerjih bila izvedljiva zgolj s »pravičnim« plačilom delavcem, ki bi ga na trgu delovne sile dosegli z uveljavitvijo t. i. »družinske mezde«, s katero bi delavec prejel tolikšno plačilo, da bi se lahko z njim dostojno preživiljal on in njegovi družinski člani. Slabosti tega pristopa, ki jih je kritiziral Gosar, so predvsem štiri:

- nepremišljenost: ni pojasnjeno, kaj naj bi bila primerna (»pravična«) plača kot tudi ne dilema, ali naj delavec s številčno družino dobi večje plačilo za isto količino dela, kot ga opravi samska oseba brez družine, in če je odgovor pritrđen, kdo bo pokrtil razliko v njunih plačah;
- antisocialnost: da bi delodajalci zgolj v imenu svojih krščanskih načel in brez posegov države res začeli izplačevati »pravične« plače, ni verjetno; in tudi če bi bilo, včasih sploh ni možno, na primer v tistih primerih, ko za prenizko mezdo ali njeno odsotnost niso delodajalci osebno krivi (v krizah, stečajih). Kaj storiti v teh primerih in ob odsotnosti socialne države, ki jo je Ušeničnik odklanjal, ker je v njej videl komunistično nevarnost?
- kulturni boj: ker je Ušeničnik uveljavljanje »pravičnih« razmerij med delom in kapitalom načrtoval brez državne regulacije, mu ni ostalo drugega, kot da je zahteval vesplošno moralno prenovu celotne družbe, tudi vcepjanje pravih (krščanskih) vrednot delavcem in delodajalcem, kar se naj bi zgodilo pod vodstvom katoliške cerkve, in sicer od zgoraj navzdol (Ušeničnik, 1910, str. 457–808); s tem je prvi na Slovenskem zahteval kulturno revolucijo in zaostрил kulturni boj (takrat še nikjer ni bilo komunistov!), katolicizmu pa trasiral pot v avtoritarni koncept družbe;
- totalitarizem: v istem času, torej kmalu po prvi svetovni vojni, se je v Evropi, tudi na Slovenskem, začel uveljavljati avtoritarni korporativizem, ki so ga najbolj dosledno prakticirali v fašističnih državah (Italija, Avstrija, Španija, Portugalska), in sicer na enakih idejah, kot jih je razvil Ušeničnik že več kot desetletje pred tem.

Naslednji alternativni izhajata iz idej istega avtorja, a ju je kljub temu treba omenjati ločeno. Gre za Giddensovo *Tretjo pot* (2000) in pa za njeno naknadno izpeljavo, ki je postala uradna politika EU, to je koncept socialno-naložbene

18 Več o teh razhajanjih v: Gosar, 1987; Pelikan, 1997; Dragoš, 1998, str. 143–173 in 210–218; 1993, str. 37–40; 2015, str. 255–262.

države.¹⁹ Tretja pot je poskus iskanja sredine med politično levico in desnico, kar na področju regulacije dela pomeni iskanje novega ravnovesja med socialno državo in tržnimi zakonitostmi. Giddens ni upošteval, da prav to, kar naj bi on s tretjo potjo trasiral na novo – predstavlja že klasična socialdemokracija sama po sebi, saj je nastala z zavrnitvijo obeh ekstremov, komunistične centralizacije in anarholiberalnega prostega trga.

A ne pozabimo bistvenega, namreč, da Giddensov namen ni bil iz klasičnega zgodovinskega (socialdemokratskega) kompromisa narediti posodobljen kompromis, kjer bi se »tretja pot« poskušala znova otresti škodljivih levih in desnih ekstremov, kolikor jih je pač še ostalo. Giddensova pristranskost je v tem, da je obstoječi model socialdemokracije, ki jo je hotel posodobiti, oklesal samo levih vsebin, da bi se bolj približal desnim.

Prva posledica je bila v oslabitvi angleških laburistov in prevladi torijcev in v poznejšem izstopu Združenega kraljestva iz EU. Druga posledica pa je bil dodaten veter v jadra sodobni desnici po vsej Evropi, ki krči socialno državo z natančno istimi argumenti, ki jih je uporabil prav Giddens v svoji tretji poti. Gre za predsodke o tem, da je klasična socialna država nepravilna, ker jemlje bogatim in daje revnim ter moralno kvari ljudi, saj jih zaradi socialnih podpor odvrča od dela.

Sisteme podpore je treba spremeniti tam, kjer vodijo v moralno nevarne situacije. Kjer je le mogoče, je treba spodbujati več aktivnega tveganja, če pa je to nujno, so potrebne zakonske obveze. (Giddens 2000, str. 126)

Ne pozabimo, kdo je tarča. Opozorilo pred padcem v brezno »nevarnih situacij« – ker denar človeka moralno spridi, če ga dobi od države – ni niti Giddens niti nihče drug od teh, ki ga ponavljajo za njim, nikoli naslovil na zgornje sloje. Vedno je svarilo pred tem najglobljim krogom pekla uperjeno zgolj proti tistim spodaj, ki imajo najmanj.²⁰ Da to ni nič novega, ne more veljati za tolažbo. Že v 19. stoletju je isto poudarjal Spencer, a je takrat veljal za antikonservativca, saj je v njegovem času ta ideja nekako asociirala na darvinizem, ki je bil miselna novost. Sto let pozneje pa je Giddensovo ponavljanje istega moraliziranja v tretji poti preraslo v politični program prenovljene levice:

Politika tretje poti bi morala, zavedajoč se težavne zgodovine države blaginje, upoštevati nekatere desničarske kritike. Država blaginje je v osnovi nedemokratična, ker je odvisna od distribucije podpore od zgoraj navzdol. (Giddens, 2000, str. 117)

19 Več o tem konceptu (angl. *social investment state*) v: Morel, Palier in Palme, 2009; Vandembroucke in Vleminckx, 2011; Kersbergen in Hemerijck, 2012; MacGregor, 2014; Ronchi, 2018; Filipović Hrast in Rakar, 2018, str. 88–93; Dragoš, 2021c.

20 Eden od najbolj nazornih in škandaloznih primerov tega pravila je prav Slovenija, saj že ves čas od začetka samostojne države – to pomeni vsako leto, brez izjeme – namenjamo za socialno področje občutno manj denarja od evropskega povprečja, hkrati pa ostajamo vseskozi visoko nad povprečjem EU pri proračunskem financiranju ekonomskega sektorja (merjeno v % BDP; Eurostat, 2021).

Prav iz teh Giddensovih idej je vzniknila tudi uradna evropska socialno-naložbena država, ki naj bi nadomestila obstoječo – preživelo, domnevno ne-učinkovito, predrago in nepošteno – socialno državo. Novost socialno-naložbene države, v primerjavi s tretjo potjo, ni v tem, da bi bila drugačna, pač pa v dveh lastnostih, ki se že kažeta za škodljivi (zlasti po zadnji ekonomski krizi). Prva je, da vsebuje podrobnejše smernice in načrte o tem, kako konkretizirati Giddensove ideje iz tretje poti, druga posebnost pa je moč, ki so ga evropske države temu konceptu podelile s konsenzom na ravni EU.

Torej, za kaj sploh gre? V čem je domnevna novost, »dodana vrednost« socialno-naložbenega koncepta? Odgovor je: prevrednotenje. V primerjavi s klasično socialno državo je »nov« koncept legitimiral prav tisto, kar je v »starem«, klasičnem, veljalo za prekršek. V imenu zmanjševanja t. i. novih družbenih tveganj (za katera klasična socialna država domnevno ni usposobljena, ker jih še ni poznala) se dogaja premeščanje sredstev in njihovih virov iz »starih« programov – temelječih na redistribuciji in dekomodifikaciji – v »nove« programe, v katerih so socialni cilji devalvirani v korist ekonomskih.

Preprosteje rečeno, namesto klasičnih podpor tistim, ki so izvrženi iz trga dela, naj bi bila vloga socialne države v večjem financiranju programov, ki izboljšujejo in spodbujajo kakovost človeškega kapitala za tekmovanje na trgu delovne sile. Prav »nov« koncept, ki naj bi s socialnimi naložbami preprečeval nova družbena tveganja, je sam največje tveganje. Če ga vzamemo zares, se nam lahko zgodi črni scenarij s štirimi koraki (Vandenbroucke in Vleminckx, 2011, str. 8–9):

1. revščina bi se povečala, saj bi se povprečni dohodek delovno aktivnih gospodinjstev povečal,
2. relativni delež delovno neaktivnih gospodinjstev bi ostal enak,
3. hkrati bi se dvignil prag revščine, ker je odvisen od mediane dohodkov,
4. medtem pa bi socialni programi postali manj redistributivni, nadomestila za brezposelnost bi se znižala, saj veljajo za relikv »stare« socialne države.

Socialno-naložbeni koncept bi mogoče lahko postal koristen le z dvema pogoje: če bi nehal biti škodljiv (za socialno margino) in če bi se odpovedal vlogi trojanskega konja neoliberalizma. A nič ne kaže, da bi se to lahko zgodilo. Omenjene alternative ne bo mogoče socializirati, še manj opustiti, dokler se bo ujemala z »lizbonsko« pogodbo EU (2009), ki daje poudarek večji liberalizaciji trgov, večji odvisnosti od tržnih zakonitosti in manjši regulaciji podjetij. Če se tu ne bodo zgodile spremembe, bo ta zveza socialno-naložbene države z lizbonsko pogodbo vodila v spore med evropskimi državami (Diamond, Roger in Daniel, 2015).

Slabostim naštetih predlogov se še najbolj izogneta zadnji alternativni iz spodnjega desnega kvadranta sheme 2: klasična socialna država in univerzalni temeljni dohodek (UTD).²¹ Kajti v vsej človeški zgodovini je prvič in

21 Literature o univerzalnem temeljnem dohodku je veliko, tudi v Sloveniji. Zadnja znanstvena monografija o UTD, ki to tematiko predstavi najceloviteje in dokaže, da je uvedba UTD

najbolj intervenirala na področje dela šele največja družboslovna inovacija 20. stoletja, to je socialna država. Za družboslovno inovacijo gre zato, ker je brez znanosti ne bi bilo.²² Nastanek socialne države ni posledica družbenih kriz, revščine, trpljenja niti uporov zatiranih množic (ki so se dogajali v vsej zgodovini, npr. že pred našim štetjem v času rimskega Spartaka ali pa nekaj stoletij pozneje s krščanstvom ali pa z dve tisočletji poznejšo najbolj emancipatorsko in globalizirano ideologijo 19. stoletja, z marksizmom, ki vključuje protikolonialistična gibanja 20. stol.).

Nastanek socialne države je v 20. stoletju omogočila šele povezava med empirijo in teorijo, ki je bila pred tem nerazvidna in prepuščena političnemu voluntarizmu in predsodkom. Šele s tem znanstvenim prispevkom se je prvič v zgodovini pokazalo, da empirija o socialni stratifikaciji korespondira – evidentno, preverljivo – s teoretskimi implikacijami za kapitalistični sistem. Narkar se je to spoznanje politično institucionaliziralo predvsem v Evropi, ker jo je najbolj prizadela katastrofa med drugo svetovno vojno. K tej povezavi teorije z empirijo so največ pripomogle sociologija, ekonomija, politologija pa tudi socialno delo, odkar se je iz dobrodelnosti preoblikovalo v družboslovno disciplino.

Po zaslugi omenjenega koncepta se je klasični vlogi najmočnejše institucije, države, uspelo transformirati iz represivne v socialno tako, da je iz komodifikacije izvzela tiste količine človeškega dela, ki se odslej brez diskriminacije namenjajo vsem članom družbe (javne storitve), ki so z redistribucijo bogastva postale dostopne tudi spodnjim slojem (progresivni davki), ki blažijo izkoriščanje zaposlenih na trgu delovne sile (delavske pravice, tripartitni sistem) in omogočajo preživetje vse večji kategoriji državljanov, ki je izvržena iz trga delovne sile (starejši, nezaposleni, bolni, invalidi) ali pa se še ni vključila vanj (mladi).

Še več, samo socialna država delno rešuje tudi tisto, kar ni uspelo nobeni drugi alternativni iz sheme 2, problematiko nevidnega dela. Na primer, neplačano skrb za nego in vzgojo otrok, za bolnike in starostnike, rešujejo javni programi, do katerih imajo dostop tudi plačilno nezmožni, skrb za materinstvo in porodnice se rešuje s pravico do delnega dohodka oz. nadomestil v času porodniškega dopusta. Vse te probleme neplačanega dela socialna država blaži v smeri *dekomodifikacije*, ne pa v nasprotni smeri (kot predlagajo alternative iz leve polovice sheme 2).

tudi ekonomsko izvedljiva brez uvedbe novih davkov, je v Sloveniji izšla pred štirimi leti (Dragoš, 2019).

22 Kljub obširnosti in nepreglednosti literature o nastanku socialne države priporočam za splošen pregled: Gladstone, 2003; Kennedy, 2013; Kennett in Lendvai-Bainton, 2017; Siim, 2006; Outhwaite in Bottomore, 1998; O'Rand, 2012; Fives, 2008; Haralambos in Holborn, 2005. V jugoslovanskem in slovenskem prostoru najdemo prva in analitično najboljša dela o tem v: Kržišnik, 1976; Ružica, 1985; Rus, 1990.

Sklep

Socialna država je zato najpomembnejša družboslovna inovacija, ker ji je prvič v zgodovini uspelo združiti tržno kompetitivno družbo s humanističnimi načeli in znanstveno preverljivimi dejstvi. Spoj demokracije in kapitalistične ureditve se je lahko stabiliziral le z institucionalizacijo redistribucijske funkcije, ki jo je prevzela država.

Tako so nastale socialne politike 20. stoletja. Te se kljub različnim variacijam vse usmerjajo k dvema glavnima ciljema, v demarginalizacijo najšibkejših, da družba ne razpade, hkrati pa v zagotavljanje kakovosti življenja za vse družbene sloje (z javnimi storitvami in programi). Živimo v času, ko je ta pristop že pol stoletja na udaru neoliberalizma, in to s povsem enakimi ugovori proti socialni državi, s kakršnimi so izpodbijali zamisel o tem konceptu že pred njegovim nastankom (npr. v 19. stol.) – da gre za nepravičnost, za finančno nevdržnost, za dušenje tržne svobode, za erozijo meritokracije s penetracijo komunističnih idej (za propad načela »kdor ne dela, naj ne jé«), za dušenje civilne družbe, svobode, ekonomije itd. Nič od tega ni res – razen treh dejstev:

- a) ker se je koncept socialne države uspešno dokaz(ov)al po drugi svetovni vojni, predvsem v Zahodni Evropi, je s stopnjevanjem globalne kompetitivnosti nastal vtis, da je geografska omejenost tega koncepta dokaz njegove nesposobnosti;
- b) ker redistribucijska in blaginjska funkcija povečuje stroške, saj se država iz tradicionalno-represivne vloge ne more spremeniti v socialno brez povečanja davkov, se zaostri vprašanje učinkovitosti tega koncepta;
- c) s tem pa se problematizira tudi vprašanje njene uspešnosti (v pomenu stopnje realizacije ciljev). Pokazalo se je, da socialni državi – kljub obljubam – ni uspelo zmanjšati nekakovostnih delovnih mest, sistem socialnih pravic je postal preveč razdrobljen, nepregleden in včasih na prenizki ravni, saj socialne pravice niso postale brezpogojne, pogosto jim ne uspe zmanjšati revščine niti po obsegu, niti po dolgotrajnosti, niti po globini, hkrati pa je raven socialnih pravic (»transferjev«) še vedno odvisna predvsem od političnega voluntarizma vsakokratnih vladnih koalicij.

Ker so navedene kritike vsebinsko pomembne (v nasprotju z večino drugih), jih ni mogoče zreducirati zgolj na interese elit ali ideologijo. Zato se je koristno spomniti, kakšne so možnosti za (de)komodifikacijo človekovega dela in pa glede celovitosti oz. globine potrebnih sprememb (reformizem / radikalizem). Čeprav so alternative številne, niso poljubne. V članku sem jih omenil deset: marksizem, eskapistična naturalizem in absentizem, liberalni feminizem, tehnicizem, krščanski (re)patriarhalizem, Giddensova tretja pot, koncept socialne države, njena evropska alternativa, socialno-naložbena država in univerzalni temeljni dohodek.

Pri prenovi socialne države je treba biti previden, da ne podležemo neoliberalnim ugovorom, ki ne gredo v smeri izboljšanja socialne države, pač pa

erodirajo legitimnost njenega obstoja. Previdnost pomeni upoštevanje dveh poudarkov:

1. Giddensova tretja pot, tudi njena socialno-naložbena konkretizacija, ne vsebuje niti enega predloga, ki bi hkrati uresničeval cilje socialne države (ne pa se od njih oddaljeval) in pa pomenil takšno izboljšavo, ki je ne bi bilo mogoče realizirati znotraj klasične socialne države; šele s tema dveh pogojema – ko bi bila izpolnjena – bi bila smiselna zamenjava socialne države z nečim drugim.
2. Hkrati pa je treba priznati, da socialna država nikoli (kljub obljubam) ni zmogla odpraviti revščine in prekariata, ker ju je ves čas zgolj zadrževala pod prenizkim pragom, za katerega se je pokazalo, da je bil nezadosten za odpravljanje omenjenih pojavov (Maestripieri in Sabatinelli, 2012).

Prvi problem je rešljiv samo politično.²³ Dejanska pomanjkljivost socialne države, omenjena v drugi točki, pa je preprosto rešljiva že zgolj tehnično, to je z minimalno dopolnitvijo državljanskih pravic na način, ki fiskalno sploh ni sporen – gre za uvedbo univerzalnega temeljnega dogodka.

Viri

- Beblavý, M., Maselli, I., & Veselková, M. (ur.) (2014). *Let's get to work! The future of labour in Europe*. Brussels: Centre for European Policy Studies.
- Biblija.net (b.d.). Geneza, prva Mojzesova knjiga. *Stara zaveza*. Pridobljeno 12. 8. 2023 s <https://www.biblija.net/biblija.cgi?m=1+Mz&id13=1&pos=0&set=2&l=sl>
- Coote, A., Harper, A., & Stirling, A. (2021). *The case for a four day week*. Cambridge: Polity Press. Pridobljeno 16. 7. 2023 s <https://files.libcom.org/files/Dalla%20Costa%20and%20James%20-%20Women%20and%20the%20Subversion%20of%20the%20Community.pdf>
- Della Costa, M., & James, S. (1973). *The power of women and the subversion of community*. Pétroleuse Press. Pridobljeno 1. 12. 2023 s <https://files.libcom.org/files/Dalla%20Costa%20and%20James%20-%20Women%20and%20the%20Subversion%20of%20the%20Community.pdf>
- Diamond, P., Roger, L., & Daniel, S. (2015): *The social reality of europe after the crisis: trends, challenges and responses*. London, New York: Policy Network.
- Dragoš, S. (1993). (Eks)centričnost katoliških modelov na Slovenskem. V F. M. Dolinar, J. Mahnič, & P. Vodopivec (ur.), *Cerkev, kultura in politika 1890–1941*. Ljubljana: Slovenska matica (str. 34–47).
- Dragoš, S. (1998). *Katolicizem na Slovenskem*. Ljubljana: Krtina.
- Dragoš, S. (2015). Ignoriranje Gosarja. V J. Gašparič, & A. Veber (ur.), *Dr. Andrej Gosar (1887–1970)*. Celje: Celjska Mohorjeva družba (str. 248–266).
- Dragoš, S. (ur.) (2019). *Enostavna ideja: univerzalni temeljni dohodek*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

²³ To pomeni, da ni odvisen zgolj od ekspertnih argumentov, pač pa je za rešitev problema potreben politični premik v pomenu koincidence med pritiskom civilne družbe in dojemljivostjo političnih elit.

- Dragoš, S. (2021a). Bullshit jobs and universal basic income. *Anthropological Notebooks*, 27(3), 136–158.
- Dragoš, S. (2021b). Univerzalne temeljne storitve: najpomembnejša družboslovna inovacija 20. stoletja. V A. Coote, & A. Percy, *Univerzalne temeljne storitve*. Ljubljana: OPRO (str. 125–129).
- Dragoš, S. (2021c). Socialno-naložbena država. V M. Ignjatović, A. Kanjuo Mrčela, & R. Kuhar (ur.), *Pandemična družba*. Ljubljana: Slovensko sociološko društvo (str. 240–244).
- Dubois, H. (2023). How to prevent a housing crisis. *Social Europe*, 2. 5. 2023. Pridobljeno 1. 12. 2023 s <https://www.socialeurope.eu/how-to-prevent-a-housing-crisis>
- Eurostat (2021). *Total general government expenditure by function*. Pridobljeno 20. 7. 2023 s [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Total_general_government_expenditure_by_function,_2021_\(%25_of_GDP\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Total_general_government_expenditure_by_function,_2021_(%25_of_GDP).png)
- Fernandes, S. (2023). Improving working life in France - and the EU. *Social Europe*, 17. 7. 2023. Pridobljeno 23. 7. 2023 s <https://www.socialeurope.eu/improving-working-life-in-france-and-the-eu>
- Ferrandis, D., & Ruiz, H. (2023). When life gives you lemons, make anti-poverty strategies. *Social Europe*, 26. 5. 2023. Pridobljeno 26. 5. 2023 s <https://www.socialeurope.eu/when-life-gives-you-lemons-make-anti-poverty-strategies>
- Filipovič Hrast, M., & Rakar, T. (2018). *Socialna politika danes in jutri*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Fives, A. (2008). *Political and philosophical debates in welfare*. New York: Palgrave Macmillan.
- Giddens, A. (2000). *Tretja pot: prenova socialne demokracije*. Ljubljana: Orbis.
- Gladstone, D. (2003). History and social policy. V P. Alcock, A. Erskine, & M. May, *Social policy*. Oxford: Blackwell Publishing (str. 25–30).
- Gosar, A. (1987). Glas vpijočega v puščavi. 2000, 37/38/39, 85–133.
- Goudrian, J. V., & Renouvel, S. (2023). European social dialogue for Europe's social services. *Social Europe*, 13. 7. 2023. Pridobljeno 15. 7. 2023 s <https://www.socialeurope.eu/european-social-dialogue-for-europes-social-services>
- Graeber, D. (2019). *Bullshit jobs*. Great Britain: Penguin Books.
- Haralambos, M., & Holborn, M. (2005). *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
- Hrženjak, M. (2007). Sprememba neplačanega reproduktivnega dela v plačano zaposlitev: rezultati pilotnega preizkusa. *Družboslovne razprave*, 23(56), 57–73.
- Huš, K. (2014). Lahko brezposelnost znižamo s krajsanjem polnega, 40-urnega delavnika? *Pod črto, Medij za neodvisno novinarstvo*, 16. 11. 2014. Pridobljeno 16. 7. 2023 s <https://podcrto.si/lahko-brezposelnost-znizamo-s-krajsanjem-polnega-40-urnega-delavnika>
- Kennedy, P. (2013). *Key themes in social policy*. London: Routledge.
- Kennett, P., & Lendvai-Bainton, N. (2017). *Handbook of European social policy*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Kersbergen, Van K., & Hemerijck, A. (2012). Two decades of change in Europe: the emergence of the social investment state. *Journal of Social Policy*, 41(3), 475–492.
- Keynes, J. M. (1930). Economic possibilities for our grandchildren. V J. M. Keynes, *Essays in persuasion* (1963). New York: W. W. Norton & Co. (str. 358–373). Pridobljeno 16. 7. 2023 s <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/1930/our-grandchildren.htm>
- Klarič, M. (2017). Skrajševanje delovnega časa kot rešitev brezposelnosti. *Novice, Svet24*, 23. 5. 2017. Pridobljeno 9. 1. 2023 s <https://novice.svet24.si/clanek/novice/svet/59241910ce566/skrajsevanje-delovnega-casa-kot-resitev-brezposelnosti>

- Komlosy, A. (2021). *Delo, globalnohistorična perspektiva od 13. do 21. stoletja*. Ljubljana: Založba / *cf.
- Korošec, V. (2011). Za krajši delovni čas. *Mladina*, 17. 3. 2011. Pridobljeno 16. 7. 2023 s <https://www.mladina.si/53462/za-krajshi-delovni-cas>
- Kovač, B. (2023). Družčina na SDH. *Mladina*, 26. 5. 2023, str. 33.
- Kovič, P. (2023). Dr. Aleksander Zadel: sodobni človek je zelo zabredel. *Delo*, 13. 7. 2023. Pridobljeno 14. 7. 2023 s <https://www.delo.si/novice/slovenija/dr-aleksander-zadel-sodoben-clovek-je-zelo-zabredel>
- Kržišnik, A. (1976). *Uvod v zgodovino socialne politike*. Ljubljana: Partizanska knjiga, VŠSD.
- Lafargue, P. (1883). *The right to be lazy*. Pridobljeno 22. 5. 2023 s <https://www.marxists.org/archive/lafargue/1883/lazy/index.htm>
- Le Monde* (2023). La semaine de quatre jours comme solution à la pénurie de main-d'œuvre en Europe, selon le commissaire européen à l'emploi. *Le Monde*, 26. 5. 2023. Pridobljeno 23. 7. 2023 s https://www.lemonde.fr/economie/article/2023/05/28/la-semaine-de-quatre-jours-comme-solution-a-la-penurie-de-main-d-uvre-en-europe-selon-le-commissaire-europeen-a-l-emploi_6175226_3234.html
- Lipnik, K. (2023). Dobički podjetij so lani upadli. *Delo*, 4. 5. 2023. Pridobljeno 18. 5. 2023 s <https://www.delo.si/gospodarstvo/novice/dobicki-podjetij-so-lani-upadli>
- MacGregor, S. (2014). *Welfare: theoretical and analytical paradigms*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- Maestripiéri, L., & Sabatinelli, S. (2012). *Experiencing precariousness in European cities: the young between risks and opportunities in times of crisis*. Edinburgh: Politecnico di Milano. Pridobljeno 21. 7. 2023 s https://www.academia.edu/23575294/Experiencing_precaiousness_in_European_cities_the_young_between_risks_and_opportunities_in_times_of_crisis?email_work_card=view-paper
- Marx, K. (1979a). *Kritika Heglovega državnega prava*. V K. Marx, & F. Engels, *Izbrana dela*, I. zvezek. Ljubljana: Cankarjeva založba (str. 57–134).
- Marx, K. (1979b). *Kritika nacionalne ekonomije (Pariški rokopisi 1844)*. V K. Marx, & F. Engels, *Izbrana dela*, I. zvezek. Ljubljana: Cankarjeva založba (str. 245–398).
- Mason, P. (2023). On the wrong side of Britain's history. *Social Europe*, 22. 5. 2023. Pridobljeno 22. 5. 2023 s <https://www.socialeurope.eu/on-the-wrong-side-of-britains-history>
- Morel, N., Palier, B., & Palme, J. (ur.) (2009). *What future for social investment?* Stockholm: Institute for Futures Studies.
- Narayan, D. (ur.) (2000). *Voices of the poor: can anyone hear us?* New York: Oxford University Press, The World Bank. Pridobljeno 16. 7. 2023 s <https://documents1.worldbank.org/curated/en/131441468779067441/pdf/multi0page.pdf>
- Nilsson, V. (2023). Mayday, mayday: a warning from the labour movement. *Social Europe*, 1. 5. 2023. Pridobljeno 1. 12. 2023 s <https://www.socialeurope.eu/mayday-mayday-a-warning-from-the-labour-movement>
- OECD (2023a). *Job quality*. OECD.Stat: Pridobljeno 20. 6. 2023 s <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=JOBQ>
- OECD (2023b). *Involuntary part-time workers*. OECD.Stat: Pridobljeno 20. 6. 2023 s <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=JOBQ>
- O'Rand, A. M. (2012). The changing life course. V G. Ritzer (ur.), *The Wiley-Blackwell companion to sociology*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd. (str. 197–211).
- Outhwaite, W., & Bottomore, T. (ur.) (1998). *The Blackwell dictionary of twentieth-century social thought*. Oxford: Blackwell publishers Ltd.

- Pavel II., J. (1981). *Okrožnica o človeškem delu*. Ljubljana: Družina.
- Pelikan, E. (1997). *Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem*. Maribor: Obzorja.
- Pogačnik, A. (2006). *Veliki splošni leksikon*, knjiga 5. Ljubljana: DZS
- Ritzer, G. (1992). *Sociological theory*. New York: McGraw-Hill Inc.
- Rizman, R. (2023). Ugrabljeni operacijski sistem človeške civilizacije. *Sobotna priloga Dela*, 8. 7. 2023, str. 14–17.
- Rodrik, D. (2002). Globalization for whom? *Harvard Magazine*, July-August 2002, 29–31. Pridobljeno 14. 7. 2023 s <https://www.ias.edu/sites/default/files/sss/pdfs/Rodrik/Commentary/globalization-for-whom.pdf>
- Ronchi, S. (2018). Which roads (if any) to social investment? The recalibration of EU welfare states at the crisis crossroads (2000–2014). *Journal of Social Policy*, 47(3), 459–478.
- Rus, V. (1990). *Socialna država in družba blaginje*. Ljubljana: Domus.
- Ružica, M. (1985). *Socijalna politika – kritika teorijskih osnova*. Beograd: VŠSD.
- Sadasivam, B. (2020). Shifting the burden: can covid-19 do it for women's unpaid work? *Social Europe*, 8. 9. 2020. Pridobljeno 14. 7. 2023 s <https://www.socialeurope.eu/shifting-the-burden-can-covid-19-do-it-for-womens-unpaid-work>
- SED (2021). *The coronavirus crisis and the welfare state*. Berlin: Social Europe Publishing, Friedrich Ebert Stiftung.
- Siim, B. (2006). Welfare reforms / Welfare state. V B. S. Turner (ur.), *The Cambridge dictionary of sociology*. Cambridge: Cambridge University Press (str. 666–669).
- Standing, G. (2018). *Prekariat, nevarni novi razred*. Ljubljana: Krtina.
- Turner, B. S., ur. (2006). *The Cambridge dictionary of sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ušeničnik, A. (1910). *Sociologija*. Ljubljana: Katoliška bukvarna.
- Vandenbroucke, F., & Vleminckx, K. (2011). Disappointing poverty trends: is the social investment state to blame? *Journal of European Social Policy*, 21(5), 450–471.
- Weber, M. (1988). *Protestantska etika in duh kapitalizma*. Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta.
- Weber, I. (2023). Taking aim at sellers' inflation. *Social Europe*, 18. 7. 2023. Pridobljeno 18. 7. 2023 s <https://www.socialeurope.eu/taking-aim-at-sellers-inflation>
- Weiss, M. (2023). Inflacija pohlepa. *Mladina*, 26. 5. 2023, str. 30–32.
- Wilkinson, R., & Pickett, K. (2012). *Velika ideja*. Novo mesto: Penca idr.
- Wixforth, S., & Haddouti, K. (2023). Price and profit curbs – or how really to fight inflation. *Social Europe*, 26. 4. 2023. Pridobljeno 18. 7. 2023 s <https://www.socialeurope.eu/price-and-profit-curbs-or-how-really-to-fight-inflation>
- Zalokar, L. (2023). Srbija se lahko zgodi povsod. *Delo*, 29. 5. 2023. Pridobljeno 29. 5. 2023 s <https://www.delo.si/nedelo/srbija-se-lahko-zgodi-povsod>